

té třídy služného, v níž byl a dle níž platil. Ale nikoliv, postupovali ve služebním příjmu, jak po většině bude. Tak na př. obdrží pojištěný, který byl, když mu povinnost k pojištění nastala, v II. třídě a který v této, pak v III. a IV. potrvál v každé po 6 let, v V. jen 3 a v VI. plných 19 let, toliko 1520 K pense, při čemž ani nečiní rozdílu, měli posléze služného 3000 K nebo 10.000 K. Leč i při posledním služném 10.000 K vypadlo by výslužné jeho nižší než 1520 K, bývali by na př. v V. třídě 10 a nikoliv jen 3 roky a o tolik zase méně v VI. Jen tím způsobem bylo možno splniti požadavek, aby prémie soukromouřednického pojištění nevystoupla nad průměrnou výši 10 proc. Vládní výpočty dospěly k pevné prémii 16 proc. na 100 K důchodu starobního; mělo-li se vystačiti s 10 proc., bylo nutno stlačiti důchod na 66·5 K, a předpokládáme-li trvalé setrvání pojištěného v téže třídě důchodové, vypadne starobní důchod po 480 měsících příspěvkových opravdu sumou 66·5 proc. středního důchodu příslušné třídy, jak jej vládní výpočty zjistily, anebo ve výši 75 proc. nižší důchodové hranice příslušné důchodové třídy. Našemu rakouskému početnímu základu asi tak odpovídá v německé osnově čistá prémie 11·95 proc. Pak by však výhody zvláštního pensijního pojištění trochu pobledly vzhledem k tomu, že většina dotčených osob již jest účastna dělnického invalidního a starobního. Jen jedna úleva jest myslitelná. Protože by prémie 19·01 proc. zabezpečila totožnost pensijní soustavy soukromouřednické s veřejnouřednickou, avšak s druhé strany se trvá na říšském příspěvku, jehož bez toho již dosud všickni byli účastni, kteří jsou podrobeni zákonu o pojišťování invalidním a starobním, mohla by se o část tomu příplatku přiměřenou prémie zmírnit, ovšem zároveň i důchodový nárok, pokud by se na prémii zakládal, takže by teprve říšským příplatkem žádané výměry dosahoval. U nás vzhledem ke skrovnější míře prémie i nároků z ní plynoucích nevedlo by slíbené povolení státních příspěvků ke snížení premií, nýbrž znamenalo by zlepšení nároků na prémii nezávislé, nároků, jež nedaly se stupňovati, mělo-li se vystačiti s desetiprocentní premií. Bez toho uskrovnění nebylo by se zákona ani dosáhlo.

Obec dělnická.

(Lumír, red. a vydav. Jos. V. Sládek, Praha, roč. X. 1882.)

Vyjíždíme z ústředního nádraží basilejského ve směru severozápadním. V pravo zakmitlo se nám ještě na chvíli nad budovami gothické zdivo domu z červeného pískovce zbudovaného a různobarevnými křídlicemi

krytá střecha jeho, několik věží a věžiček týmž způsobem krytých, a již poslední budovy města zmizely. Jedeme chvíli rovnoběžně s Rýnem, který tu právě mohutnou zátočí v severní směr se vpraviti snaží; na protějším břehu jeho ční vysoko poslední výběžky švarcvaldské a na jejich úpatí tu i tam problýskávají bílá stavení. Dojedše do první stanice octli jsme se na půdě pozeňnaného Elzasu, půdě druhdy francouzské, jež nedávno stala se »říšskou zemí« německou. Vlak pílí po prostranné rovině ohraničené k jihu pahorkatinou, k severu pak takřka do nedohledna zdánlivě stále se zúžující mezi Rýnem a šedomodrým horským pásmem, jež před námi obzor vroubí; šedomodré to pohoří jsou Vosgy, my se jim stále více blížíme. Dlouhá, rovná řada vysokých topolů až na nejzazším obzoru zrakům se ztrácející, takměř rovnoběžně s Rýnem se táhnouc, rovinu protíná a naznačuje směr velkého průplavu rhonsko-rýnského, který počíná až u Štrasburku a končí kdes u Montbéliardu, maje několik větví pobočných. Dříve byl průplav tento částí velkolepé francouzské soustavy průplavů, kteráž více než pět tisíc kilometrů umělých drah vodních zahrnuje a s nákladem asi osmi set milionů franků z části na náklad státní, z části i na náklad soukromníků a to ponejvíc v našem století byla zbudována; hospodářské její prospěchy ve Francii tak objevily se vydatnými, že neváhala přímo po svízelných války přikročiti ke zbudování nových na doplnění dosavadní soustavy.

Však tu jsme průplavu již zcela na blízku; dráha železná zatáčí se, jedeme chvíli podle něho a brzo ohlašují nám četné, mezi zelení se prodlírající vysoké komíny, že jsme u cíle cesty a touhy své. Slézáme na nádraží mulhouském, na jehož staré, začazené budově nic nás nezajímá, leda ten špatně zabílený nápis francouzský, jehož litery vedle písmen nového německého dosti znatelně skrze nedostatečný příkrov vápenný jako zpod závoje vykukují. Po můstku lehce a pěkně vypnutém přešli jsme přes průplav, který přímo u nádraží v prostranný přístav se rozšiřuje, a jsme již v městě samém. I kdybychom napřed toho nevěděli, poví nám za krátko tvar a rozsah budov, velké nápisy na štítech a tabulích i celé vzezření ulic a lidí, kdež jsme se octli.

Mulhousy jsou moderním městem továrním ve vlastním slova smyslu. Týž duch velikých převratů, jehož mocným působením netoliko formy výroby, nýbrž i celý sociální život nové doby tak podstatně jiné tvářnosti nabyly, učinil i zde z nepatrného bezvýznamného druhdy městečka za půl století důležité středisko onoho průmyslu, jehož nejúčinnější prostředek zove se »stroj«, jehož organizační princip je dělba a kombinování úkonů, hlavní tendence: levná výroba velikého množství výrobků, a základní

podmínka jeho zdaru: rozsáhlý odbyt. Ještě v předešlém století, když r. 1798 ku Francii se dostaly, čítaly Mulhousy sotva 6000 obyvatelů; od těch dob se obyvatelstvo jejich zdesateronásobilo. Počátek jejich vzrůstu nastal v téže době, z týchž příčin a za týchž podmínek, za kterých vyvinula se přední města velkopřumyslnická na západním kontinentě evropském a hlavně v Anglii. Památná tato doba přechodu, která vyznačena jest řadou vynálezů, o něž celý nynější úžasný rozvoj techniky se opírá, byla tak zvláště příznivou vítěznému vyšínutí se silných, energických a podnikavých povah z obmezené sféry malopřumyslnické neb přímo dělnické k vševládnému postavení velkých podnikatelů, že nebylo pro podobné vyšínutí se nikdy doby příznivější. Poukazování k příkladům oněm i pro dobu naši, když poměry už dozrály a nové formy sociálního života, které tehda teprve vyvíjeti se počaly, dávno pevného nabyly tvaru, nepřestává dosud býti oblíbeným receptem dobromyslných »rádců« a »reformátorů« netušících ani, jakého dopouštějí se anachronismu. V pravdě, kdyby ještě v nynějším životě hospodářském tak snadné bylo vyšínutí se jednotlivce pouze vlastní silou, energií a dovedností na vydatného konkurenta velkého podnikatele, pak byl by méně obtížným úkol, jehož dosud přes všechno úsilí se skrovným výsledkem rozluštění se snaží vážní badatelé o velkých našich záhadách společenských, úkol totiž, kterak zříditi vhodně most, jimž by trvale a bezpečně překlenula se propast mezi »kapitálem« a »prací« zející, která během času tak velice se prohloubila a rozšířila. Západ evropský, kde věci dříve se vyvinuly a oba tábory přísněji jsou omezeny, vzdal se ilusí podobných, poznáv, že léků lze navrhovati teprve tehdy, když předcházela správná diagnosa, a postarav se, aby pro diagnosu svoji vskutku měl dostatek náležitých dokladů pozorováním samým nabytých.

Doklady tyto uloženy jsou v oněch přčetných zprávách parlamentárních anket, inspektorů továrních, konferencí, sjezdů, meetingů, jež tak bohatého materiálu poskytují, že i sami středoevropští badatelé o otázkách oněch, nemajíce ve vlastech svých ničeho podobného po ruce, považují je za první pramen poučení svého. Z nich seznali jasně, že čím více vyvinula se ta která země na stupeň země velkopřumyslové, tím také nejnějším je menšímu živnostníku, neřkuli dělníku, vyšínouti se na stupeň podnikatele ke konkurenci schopného, že případy podobného vyšínutí se nemohou než zůstatí řídkými výjimkami a předpokládají kromě vysokého stupně osobní zdatnosti i dostatečnou přízeň zevních poměrů. Nebylo neplodné toto poznání. Vidělo se, že pro rozluštění otázky dělnické v celku musí hledati se jiných cest. Hledalo se. Nebudovaly se více ideální plány

na pohodlných křeslech u psacích stolků, ale šlo se tím pilněji badat a těžit z pozorování života samého. Výsledek je aspoň takový, že smí se zasměleji vysloviti naděje, že pozvolné zmírnění dosavadních příkrých protiv dá se provésti i bez podvrácení základů našeho státního a společenského života, bez »sociální revoluce«, kteroužto nadějí byly před tím argumenty socialistů dosti povážlivě otráslý. Než my vracíme se opět k Mulhousům.

Tam tehdáž podařilo se hloučku malých průmyslníků, jichž potomci jsou nyní majiteli největších průmyslových závodů tamních, vyšinouti se a v čele jich skví se jména: »Dolfuss« a »Köstlin«. Dědové nynějších Dolfussů a Köstlinů byli hlavními zakladateli průmyslového zkvetu mulhouského. Počalif tenkrát s výrobou tištěných kartounů; postupem času rozšířil se průmysl v městě stále rostoucím na všechna podstatná odvětví průmyslu textilního, ano i na jiné druhy průmyslu, avšak velké tiskárny a barvírny na látky bavlněné, hedvábné a soukenné zůstaly jeho specialitou, že bylo mu druhdy v ohledu tom právě tak první místo přiznáno ve Francii, jako nyní v Německu. Zde byli a jsou zaměstnáni oni pověstní »vynálezci vzorků« — mající často ročního služného až i do 20—30.000 fr. — v jejichž invencích nezlomená dosud převaha vkusu francouzského tak byla mocna, že neváhali i sami továrníci angličtí zaříditi si zvláštních agentur, pomocí kterých kopie každého nového vzorku, jakmile na trhu se objevil, ještě »za tepla« si opatřili, aby v průběhu tří, čtyř neděl s napodobeninami jeho na trhu se objevili, a protože náklad jejich byl menší, často dosti citelnou soutěž způsobili továrníkům mulhouským, takže oni neustále měli příčiny stýskati si na nešvar tento. Před svým připojením k Německu požívali oni alespoň ve Francii vydatné »ochrany vzorků«, kteráž jest jen obdobou ochrany práva autorského. Připojením k Německu zhoršil se stav jejich, anť stát v Německu vévodící nejso vůbec ochraně autorství průmyslového ve způsobě ochrany technických vynálezů a vzorků valně nakloněn, zejména vzorkům veškeré ochrany odepíral. Podařilo se však úsilné agitaci průmyslníků, kterou mulhouská »Société industrielle« i probudila i hlavně vedla, že za málo let zákon na ochranu vzorků se vymohl.

Že zevnějšek obce tak výhradně průmyslnické bude asi pro cestovatele, jenž by esthetických požitků hledal, málo míti pamětihodného, je pochopitelné. Když od průplavního přístavu vcházíme do města, octneme se brzo na trojhranném náměstí, v jehož čele velká táhlá budova je sídlem mulhouské jednoty průmyslové, jmenované již »Société industrielle«, důležitá a staré to společnosti, která rozdělena jsouc na více odborů vzorným a všestranným způsobem o prospěchy průmyslové veškerého horního Elsaasu se stará a věnuje kromě otázek technických a obchodních pozornosti

i otázkám poměru dělníka a zaměstnatele se týkajícím. V budově její kromě síní bursovních a písáren nalézá se i obrazárna, takměř výhradně malby Elसानů obsahující, bohatá knihovna, museum přírodovědecké a sbírka technická. Vzezření města je francouzské, aspoň co se nápisů a ohlášení veřejných týče — vyjma vládní budovy a úřední proklamace; vskutku pak je zámožné měšťanstvo továrnické velkou převahou francouzské, za to dělnictvo valnou převahou je německé a hovoří oním libým švábským podřechím, které známo jsouc jménem »basler Dütsch«, jen o něco málo je méně lahodné, než pověstný dialekt našich kuřivodských Němců za Bělou. Německé obyvatelstvo zdá se býti většinou protestantským, čemuž nasvědčují i výhradně německé nápisy v novém velkém chrámě protestantském, který ostatně od téhož stavitele pochází, od kteréhož zároveň i nový nádherný gothický chrám katolický a taktéž nová synagoga zbudovány byly.

Po shlédnutí ústřední tržnice, světlé a prostranné budovy z železa provedené, jakéž by i u nás již bylo valně zapotřebí, jen ještě stará radnice za návštěvu stojí, která kromě starobylé formy a zachovalého sgraffita vyniká ještě tou zvláštností, že na její zdi průčelní visí na řetěze kámen, jehož někdejší důležitou úlohu vzhledem na zachování míru a veřejného pořádku v obci v úsečných jambech čtyřřádková německá strofa vykládá. Jmenoval se »Klapperstein« a musívaly prý ho na trest za »zlou hubu« majitelky ostrých jazyků nositi městem na krku, což s objektivností historika zaznamenáváme in usum delphini, t. j. našich vykonavatelů tržní policie. Ostatní vzezření města je tak jednotvárné, jako vzezření každého výlučně továrního města. A protože se dosah a význam průmyslové a obchodní činnosti takového města pouhým pohledem na jeho dílny a závody nanejvýš jenom zcela povrchně poznati dá, nebyl by pro navštěvovatele, které nevábí odborné studium technické, prospěch z návštěvy nikterak podstatným, kdyby právě Mulhousy neposkytovaly ve své »cité ouvrière« pohled a příklad nad jiné vzácný a neobyčejný.

Projdeme-li město směrem od jihu k severu, dostaneme se přešedše přes mnohá umělá ramena a raménka řeky Illy, jimiž přivádí se potřebné množství vody závodům uvnitř města se nacházejícím, konečně k hlavnímu kanálu řeky Illy a zajisté že mimovolně staneme, dotknutí pohledem na protější břeh. Před námi rozkládá se na široké prostoře »obec dělnická«. Je tomu bezmála čtvrt století, co povstaly první domky její, teď zaujímá prostor větší, než leckteré z větších našich měst okresních a je samo o sobě svou existencí a svým neustálým vzrostem až k nynějšímu rozsahu již živým svědectvím, že uhodilo se zde na strunu dobrou a že podařilo se

zde podati uspokojivého rozluštění jedné z vážných otázek společenských.

Otázka bytů dělnických ne posledního zaujímá místa mezi oněmi, které souborným názvem otázky dělnické zahrnujeme. Středověk i věk nový až po vznik nové éry velkopřumyslové jí neznaly. Teprve když počala výroba tovární těsné meze někdejší soustavy cechovní prolamovati, a když stalo se fakticky nemožným, aby četné dělnictvo, jakého vyžadoval nový způsob výroby průmyslové, u zaměstnavatele obydlí mělo, tu také kromě mnoha jiných i záležitost bytů dělnických stala se vážnou otázkou časovou. Nový průmysl ve velkém především rád rozbíjel stánky svoje ve velkých střediscích hospodářského hnutí, ve velkých městech, a kde jich nebylo, tam právě on nezbytně vznik jejich vyvolal, takže často nová města tovární v průběhu několika desetiletí předstihla počtem obyvatelstva i významem svým hospodářským nejedno z měst, která od staletí vynikala mocí a významem. Ale se vzrstem velkých měst průmyslových rostla i dražota stavenišť a dražota bytů, ona vypudila dělníka především do odlehlejších, spustlejších a nezdravějších čtvrtí, jimž zámožnější třídy obyvatelstva rády se vyhýbají, a do vzdálených předměstí, v dalším pak postupu často buď do bytů podzemních jej vyštvala anebo přinutila, aby o prostor jediné světnice dělil se s jinými, cizími. Účinky dostavily se brzo, především co se poměrů zdravotních a úmrtnosti dotýče, byly tu však i účinky jiné, kterých jen poznenáhla odkryla bedlivá pozorování statistická, jež s památnou souhlasností resultátů z těch nejrůznějších míst řadou suchých fakt a nezvratnou logikou čísel nejednou zdravotní účinky obydlí, ale i jeho účinky mravní objasnila. Jaké mohou vyvinouti se poměry tam, kde slova »domov«, »krb domácí« pozbyla libozvuku i významu, kde »domov« stal se jen nezbytným zlem a »útulek u krbu domácího« ironií; vždyť i žena, která prý má býti jeho strážkyní a která dosud nikým rozumným nepopřený úkol jeho kulturní stříci měla, musila pryč od něho, nesouc na trh práci svoji, a stala se u něho jen hostem. Kde ale domácí krb v ceně klésne, tam stoupne v ceně hospoda, kde není zdravé půdy života rodinného, tam není zdravého vychování, tam ušlechtilější hnutí mravní ani nevyklíčí a dostaví se ona bezstarostnost o budoucnost, která je charakteristickou známkou toho, co nazýváme proletariátem, ono vymizení všeho pocitu mravní zodpovědnosti jednotlivcovy, které netoliko vzhledem na vlastní osobu jeho v užším smyslu, ale i vzhledem na uzavírání sňatků, zakládání rodin a péče o vypěstování budoucí generace zavládne. Kdo může se tedy diviti, že stala se v tak mnohém městě průmyslovém ona špinavá nezdravá doupata, jež obývali v divé směsi rodin a pohlaví dělníci, pařeníštěm zločinů, semeníštěm prostitute, ohniskem podvratných agitací

socialistických a vůbec všeho onoho zla, které je neblahým reversem skvělého, zářícího aversu, který nazýváme novověkým zkvetem průmyslovým. Konečně poznalo se, že upravení poměrů bytů dělnických je nezbytné, neměli i samo podnikatelstvo dojíti odtud velikých škod. Jen dobře pochopený prospěch vlastní vedl podnikatele tu i onde k uchopení se iniciativy ve věci té, ač ovšem i pohnutek čistě humanních nescházelo namnoze. I jednalo se toliko o několik zdárných pokusů a příkladů. Ze všech pak druhů toho zařízení právě Mulhouská obec dělnická i co do času i co do významu je z nejpřednějších. —

Theorie rozeznává dvojí způsob obydlí dělnických, t. zv. soustavu kasární a soustavu domků. Slova naznačují rozdíl dosti jasně, kdežto při užití oné budují se veliké budovy o více poschodích pro značnější počet rodin, zařizují se při soustavě domků samostatné domky pro jednu, nejvýše dvě rodiny. I ta i ona soustava má obhájce, kteří mohou odvolávají se ke zdařilým příkladům a platným zkušenostem. Jeden z nejhlavnějších důvodů, které pro soustavu domků se uvádějí, bývá, že poskytuje se jí možnost dělníku, aby splátkami vlastnictví domku si opatřil; kromě toho předpokládá se i pravidelně, že s domkem spojená jest zahrádka, jejíž vzdělávání poskytuje pro prázdné chvíle příjemnou změnu zaměstnání, podává jisté výhody domácnosti a nad to ke zvýšení zdravoti obyvательства platně přispívá. V obojím ohledu je sice převaha soustavy domků nad soustavou kasární zřejma, nicméně dá se i proti ní leccos podstatného namítnouti. Především ovšem neshodnost provedení, kteráž vyplývá z drahoty míst stavebních právě v oněch velkých městech, kde otázka bytů dělnických je nejpalčivější. Chtít v nich stůj co stůj soustavu domků provést, znamenalo by tolik, jako buď zdražiti výhodu tak, že výhodou býti přestane, anebo nezbytně pošinouti obydlí dělnická až na nejzazší okruh města, kde drahota stavenišť není citelnou, ve kterémž případě vzdáleností od dílen a závodů výhoda se vyváží. Nad to může i prospěch z nabytí vlastnictví domků býti někdy dosti pochybným. Zdaž nestěží se, když krise propuknou nebo trvalá zastavení výroby nastanou, dělníku, jenž jest vlastníkem domku, odchod za prací jinam? Kdož tu koupí hned za slušnou cenu domek jeho, zvláště když v takových dobách nebude on sám jediný domek svůj nabízet, nýbrž nabídka domků bude četná a velmi důtklivá, poptávky ale nebude?

Ve velkých městech, jako na př. v Londýně, Paříži, Amsterodámě atd., buď převahou anebo i výhradně užilo se soustavy kasární, která poskytuje kromě větší levnosti i výhodu, již nijak nesluší podceniti, totiž možnost poměrně nejlevnějšího provedení důležitých zařízení všem vespolek prospěšně

ných, jako vodo- a plynovodů, koupelen, prádelen, suširen, pekáren, skladišť potravin, knihoven a čítáren, opatroven dítek atd. V Mulhousích však od prvopočátku byly všechny okolnosti tak příznivé zřízení soustavy domků, jako snad v té míře nikde jinde. Však pohledme sami.

Před námi rozkládá se obec bezmála z tisíce úzkých, nejvíce jednopatrových domků úhledných, avšak beze všech architektonických okras, před každým zahrádka. Lépe řečeno: před námi rozprostírají se pravidelné obdélníky a čtverce ze samých malých zahrádek složené a v každé z těchto zbudován je domek dělnický.

»Cité ouvrière de Mulhouse« je zcela pravidelně založena, jak vidáme to na příklad na plánech měst amerických; přísně rovnoběžně jdou v určité vzdálenosti od sebe prostrannější ulice čili silnice (routes) a vždy mezi dvěma z nich rovnoběžně s nimi jde více užších uliček (»passages«), jen pro pěší určených, na přič pak docela v pravých úhlech protínají je opět široké ulice a užší uličky přiměřeně se střídajíce. I pojmenování ulic a číslování uliček i číslování domků v nich je jednoduché a příhodné, aby bylo snadno v nich vyznati se; dlažby nemají, však půda je dobře štěrkována a pevná. Domky jsou zbudovány dle dvojího základního modelu. Jedny, těch je celkem méně, mají jen přízemek a světnici podkrovní. Druhé mají přízemek a jedno patro; ony pak buď jsou zbudovány vždy ve dvou delších nepřetržitých řadách, tuším po osmi až desíti, kteréž zadními stranami o sebe se opírají, tak že každý domek, není-li právě z krajních, v pravo a v levo o sousedící domky téže řady, vzadu o korespondující domek druhé řady se opírá; celek tvoří pak obdélník; na přední volnou stranu každého domku připojuje se obdélníková zahrádka ohraničená plotem s obou stran od zahrádek sousedních a v předu od silnice; nebo jsou jen vždy čtyry domky pohromadě postaveny, tak že každý z nich dvěma v pravém úhlu se stýkajícíma stranama s ostatními souvisí a druhé dvě strany jsou volné a čtverec ze čtyř domků docela obklopen je zahrádkami. Tento způsob stavění převládá a i domky dle prve uvedeného modelu zřízené takto se budují. Vždy v přiměřené vzdálenosti nachází se v ulici nízká pumpa na vodu a ulice osázeny jsou stromovím.

Je poledne a v proudech přicházejí dělníci a dělnice z továren do svých příbytků. Muži oděni jsou nejvíc modrou bluzou a nosí nízké čapky. Vzezření skoro všech je zdravé, veselý hovor a smích zní tu i tam, jednotlivci oddělují se stále od ostatních a loučíce se s pozdravem odcházejí do bytů svých a za krátko je prázdná a ticho v ulicích a uličkách, za to tím živěji zní hovor ze zahrádek a z otevřených do zelena oken, jichž má každý domek jednopatrový v průčelí dvě v prvním poschodí a jedno v přízemku.

Je velmi zajímavo kráčet kolem zahrádek; na každé takměř lze poznati povahu osob, kterým ona náleží. V přemnohých pěstuje se zelenina, v jiných zbyl kousek na pěstování květin, onde aspoň záhonky zeleniny vroubeny jsou květinami, v největší části zahrádek stojí stromy ovocné, v mnohých pěstuje se víno, ano v některých celá loubí vínem krytá od branky uliční až ke vchodu domovnímu se táhnou; zahrádek zanedbaných nalezneš málo. Tak má se to i s ostatním vzezřením budov; u některých i pěkná zábradlí kovová, onde také bílé krajkové opony stkví se v oknech. Zapomínáme docela, že nacházíme se v místě továrním, vzduch veský nás ovívá.

První podnět k založení dělnického města v Mulhousích, jehož obyvatelstvo nyní asi 8000 hlav čítá, dal Jean Zuber, chef firmy Jean Zuber fils, vrátiv se z první světové výstavy londýnské, kdež byl princ Albert, tehdy předseda společnosti ke zbudování bytů dělnických, domek dělnický na vzor vystavil. Byli sice před tím již jednotliví továrníci Mulhouští pro dělníky svoje byty zbudovali, tak zejména André Köchlin již r. 1835, později André Rieder a Jean Zuber fils, však vždy jen právě pro dělníky svoje. Teprve r. 1852 ujala se na návrh jmenovaného továrníka sama »société industrielle« iniciativy ku provedení plánu rozsáhlejšího. Zvláštní jeden odbor její — le comité de l'économie sociale — po předchozích úvahách, úradách a zkoumáních vyslovil se proti soustavě kasární, zároveň pak prohlásil, že jest radno ponechati provedení bytů dělnických spekulaci soukromé a že dostačí, jestliže obmezí »société industrielle« sama působnost svoji jen na to, aby soukromou spekulaci na pravou cestu přivedla a na ní udržela, což bylo myšlenkou zdárnou, neboť se dosud při zřizování bytů dělnických způsob tento lépe osvědčil, než forma spolků čistě dobročinných. Však Jean Dolfuss z rodiny výše vzpomenutých Dolfussů urychlil věc vystaviv v blízkém Dornachu vlastním nákladem čtyry domky na zkoušku, a když ony se brzo pronajaly a praktičnými osvědčily, přikročil k založení společnosti se jménem: »société Mulhousienne des cités ouvrières« se základním kapitálem 300.000 franků na 60 akcií rozděleným, ze kterých ale on sám se synem svým 45 upsal a nad to ještě pozemek daroval. Vydatnou podporou stal se příspěvek vlády francouzské, který celkem 300.000 franků obnášel, avšak s podmínkou poskytnut byl, že musí užití se jeho ku provedení obecně prospěšných ústavů, kterých potřeba se objeví, dále pak musila se společnost zavázati, že větší dividendy než 4% bráti nebude a že nejméně 900.000 franků na zbudování obydlí dělnických obětuje. R. 1854 byly první domy zbudovány, r. 1866 bylo jich asi 800, nyní dle výkazů na rok 1876 podaných jest jich již 948, majících cenu asi tři milionů franků; letošním rokem opět asi 30—40 se jich vystavěti hodlá. Bylo výslovně účelem zakla-

datelů, aby poskytla se nájemci možnost, pozvolnými splátkami domek si zakoupiti, menší domy přízemkové stály dříve něco přes 2600 franků, větší 3300—3400, při uzavření smlouvy splatilo se 200—300 franků, pak měsíčně u menších 20, u větších 30 franků, v čemž zahrnuto je i nájemné i splátka na kupní cenu, v 15 letech byla tato cena nadobro splacena a nezvratně vlastnictví nabyto. Nynější cena domků mezi 3—4000 franků kolísá. Splátky docházely obyčejně co nejpřísněji, a společnost s velikou liberálností ustanovila podmínky, za kterými domek prodaný zpět koupí, nemohli by kupec podmínek platebních dodržeti. Koncem června 1866 byla za 200 ze 645 prodaných domků cena úplně splacena a veškeré splátky dohromady obnášely přes milion franků, nyní je jen těch domků, za které je kupní cena zcela splacena, 461, tedy bezmála polovice všech, a za ostatní dluhuje se 796.470 franků. V dělnictvu touha po zakoupení domků záhy se vzbudila, ba zpráva o světové výstavě roku 1867 veřejně vyložená obsahovala i zajímavé sdělení, že do oné doby též asi 20 mladých vojnů, kteří byli za jiné na vojnu se dali, užilo peněz, kterých za zastoupení to obdrželi, k zakoupení domků v obci dělnické pro staré rodiče své.

Čilý pak ruch při koupích a splátkách způsobil, že společnost, která dříve musila za účelem nových staveb peněz si vypůjčovati, nyní s příjmem ze splátek úplně vystačí pro další budování. Příjmy její jsou nyní ovšem značné, poslední dvě léta obnášely vždy okolo 200.000 franků.

Podmínka, za kterou byla druhdy vláda francouzská podporu svoji udělila, byla vyplněna úplně. Užilo se onoho obnosu jednak k upravení ulic, osázení jich stromy, k zařizení studní a stok, dále pak k založení velké restaurace, kde po způsobu našich obecných kuchyní za levnou cenu oběd se prodává; ke zbudování pekárny, kde prodává se chléb za cenu nákladu; ke zřízení velké koupelny a prádelny se sušárnou spojené; kromě toho založena byla z něho opatrovna (salle d'asile) na 250 až 300 dítek, kdež opatrují se 3—6leté děti dělnic zaměstnaných v továrnách po čas jich zaměstnání; konečně veřejná bibliotéka, která už r. 1866 na 70.000 svazků obsahovala, z níž knihy zadarmo se půjčují.

Několikrát v témdni poskytuje se v »cité«¹ bezplatně porada lékařská, řeholnice, ošetřování nemocných se věnující, jsou vždy po ruce, bydlíť jich několik v obci dělnické samé. Několik domků zvlášt je zařizeno ku pronajímání osobám svobodným. Společnost od prvopočátku hleděla podporovati návštěvu škol, prodávavši domky jen těm rodičům, kteří výslovně se zavázali, že děti svých do školy posílají budou; ona premiemi podněcuje k péči o dům a zahrádku atd. a zřídila vzájemné pojištění domků proti ohni.

Zisk společnosti, jejíž členové jsou vesměs továrníci, jest sice velmi mírný, čeho však v ohledu tom se nedostává, vyváží stonásob prospěchy členů jakožto zaměstnatelů, které plynou z vysokého stupně fyzické a mravní zdravosti dělnictva.

Dělník, který byl domek na splátky koupil, vystřihá se hospody, domov je mu vskutku »jeho« domovem, poměry rodinné netrpí a zvyk spojení pokračává i pak, když na splácení spořiti více netřeba. Za to není však také v Mulhousích půdy pro utopické plány socialistické, není tam stávek a žádného tak vyvinutého kastovního vědomí na obou stranách, jako jinde bývá. Rozumná humanita továrníků elsaských nikomu nevyplatila se více nežli jim samým a skvělé výsledky její vysvětlí, proč byla tak namnoze netoliko v Elzasu, nýbrž i jinde napodobena.

Mnoho od založení jejího povstalo obcí a čtvrtí dělnických, ona však dosud je příkladem nejskvělejším. Není také pochyby, že shlukly se právě zde mnohé zvlášť příznivé momenty, jednak vládní podpora, jednak ale i šťastné spekulování společnosti s pozemky, jež lacině byla koupila a pak při zakládání nových továren s prospěchem odbyla, tak že octly se nové továrny v nejbližším sousedství u obce dělnické k velikému pohodlí dělníků tam bydlících.

I jinak stalo se a děje se v Mulhousích mnoho ve prospěch dělnictva, ono pak samo není nečinné. Již dříve byly některé firmy úmluvami s poctivými firmami dohodly se o levném prodeji dobrého zboží dělníkům, dělníci pak sami mají nyní sedm konsumních spolků v předměstích mulhouských.

V červnu budoucího roku slaviti bude »společnost ke zřízení obce dělnické v Mulhousích« pětadvacetiletou památku založení svého. Nevíme, učiní-li tak způsobem okázalým. Zapotřebí toho nemá, neboť bude asi málo příkladů, kde činnost lidská v oboru otázek sociálních v průběhu jediného čtvrtstoletí tak makavých dodělala se úspěchů. Její dílo aspoň jest s to, aby potvrdilo naději těch, kteří domnívají se, že přece snad možným bude rozluštění otázky sociální bez sociálního převratu. A to není úspěch právě nejmenší.

Psáno r. 1876.